

retró-trend

Az én nemzedékem túlságosan jól élt

DRAKULIĆ,
Slavenka
A légynek sem
ártanának
Jelenkor, 2005

Frida, avagy
a fájdalomról
Libri, 2012

In: A közeli más
Jelenkor, 2008

„Frida, avagy
a fájdalomról”
Magyar Lettre
Internationale, 85

„Itália: Turisták,
menekültek és
a jövő zenéje”
Magyar Lettre
Internationale, 86

Szabadnak és a nyugatiakkal egyenrangúnak éreztük magunkat

Első ízben 1958-ban – kilenc évesen – voltam külföldön. Akkoriban Zadarban laktunk, ahonnan közvetlen hajójárat volt Anconába. Nénikém és bácsikám a kis Fiatjával jött oda értünk, értem és a nagymamáért.

Abban az időben külföldre utazni nem volt semmiség nekünk, jugoszlávoknak, és különösen nem volt az a keleti blokk országaiban élők számára. Emlékszem, milyen izgatottan szaladtam fel a lépcsőn a hajóhoz, teljesen tudatában voltam annak, hogy ez az utazás valami rendkívüli dolog, és egy olyan elvárásolt helyre visz, ahol szépség és bőség honol. Ezt pontosan tudtam, mert időnként csomagot kaptunk finom ruhaneművel, játékokkal és csokoládéval, mintegy ennek az elvárásolt helynek a meglétét bizonyítandó. Különösen pontosan emlékszem a nápolyi Standa-filiáléba tett első látogatásra. Egy olyan gyerek számára, aki a vegyeskereskedésekhez és a NAMA szerény kínálatához volt szokva, ez az áruház olyan volt, mint egy álom. És talán még az álmaim sem voltak annyira zsúfolásig telve színes dolgokkal, mint a La Standa. Elkápráztatott ez a látvány.

Röviddel a látogatásunk előtt vezette be ez az olasz üzletlánc az eladás egy új formáját: az önkiszolgálást. Nemcsak a Jugoszláviából jött kicsi lány, de minden látogató csodálkozott, hogy maga választhatja ki, amit meg akar vásárolni. Amikor először néztünk körül az áruházban, nem hittem el, hogy tényleg megérinthetek és kézbe vehetek bármit, ahogy kedvem tartja. De a játékosztályon már nem türtőztettem magam tovább, és a babák után nyúltam. Sokféle volt belőlük, engem az akkori népszerű óriásbébik érdekelték a legjobban. A boldog tulajdonosnő egy díványra vagy ágyba tette őket dísznek. Minden kislány irigykedett rájuk, bár egy ilyen babával senki nem játszott. Giccses szépségükben ők testesítették meg nekem a szemem előtt feltáruuló új világot. És amikor a nénikém azt mondta, válasszak egyet, nem tudtam dönteni. Gyötrődtem egy darabig, aztán sírva fakadtam. Túl nagy volt a választék az olyan gyerek számára, aki olyan helyről jött, ahol alig lehetett babát kapni.

Jó negyven évvel később majdnem ugyanezt a jelenetet éltem át a New York-i Bloomingdale-ben. Figyeltem, ahogy két nő a volt Szovjetunióból, valószínűleg anya és lánya, fehérneműt vásárolt. A részleg elfoglalta az egész emeletet, ők ketten meg ott kóvályogtak egy-egy nagy halom alsóneművel a karjukon. Fáradtnak és elveszettnek tűntek. Az anya adta fel elsőnek, egyszerűen elengedte azt a rengeteg selyemholmit, könnyekben tört ki, „nem tudok választani” mondta, és leroskadt egy székbe.

Sem azokban a sok évvel ezelőtti időkben a Standában, sem a sok későbbi alkalom során nem tudtam teljességgel ellenállni a csábításoknak. A későbbi nyugati kirándulások alatt megtanultam választani – de ehhez devizára volt szükségem. Devizát a feketepeiacon lehetett váltani, és illegálisan kellett áthozni a határon, teszem azt a melltartóban. Ez azonban nem akadályozott meg bennünket – a háború utáni nemzedéket – abban, hogy beutazzuk a világot, miután a hatvanas években lazult az állami szigor. Ellenkezőleg, rendszerint legalább egyszer egy évben elutaztam Londonba vagy egy másik európai nagyvárosba könyveket, lemezeket vagy ruhát venni. És cipőt, ha már itt tartunk. Bár cipőért (és farmerért!) elég volt beülni az autóba, és átmenni Triesztbe, a legközelebbi helyre, ahol már lehetett vásárolni.

A külföldi utak döntő szerepet játszottak a későbbiekben: szabadnak éreztük magunkat és a nyugatiakkal egyenrangúnak. Ezekről az utazásokról elégedetten tértünk haza, alapjában véve korrumpált minket ezzel a fondorlatos rendszer. Ráadásul fölényben éreztük magunkat kevésbé szerencsés keleti blokkbeli szomszédainkkal szemben. Ha Csehszlovákiába, Lengyelországba, Magyarországra vagy Bulgáriába utaztunk, rendszerint jó pénzért farmert adtunk el nekik.

De úgy látszik jóval értéken alul adtuk el magunkat. Mikor a szocializmus megbukott, a lengyeleknek ott volt a Solidarność és Lech Wałęsa, a magyaroknak a fiatal demokraták, a bolgároknak Zselju Zseljev, Jugoszláviában viszont nem volt széleskörű demokratikus mozgalom. Visszatekintve úgy látom, hogy az a tény, hogy kevésbé voltunk egy „emberarcú” szocializmusban represszióknak kitéve, és az a tény, hogy a keleti blokk országaitól eltérően itt nem alakult ki liberális ellenzék, összefügg egymással. Az én nemzedékem azt a nagy hibát követte el, hogy nem ismerte fel egy ilyen ellenzék nélkülözhetetlenségét. Kudarcot vallottunk, mert az utolsó pillanatig hittünk abban, hogy a szocializmussal valahogy ki lehet jönni.

Néhány évvel Jugoszlávia szétesése után (a Szlobodan Milosevicshez és Franjo Tudjmanhoz hasonlóan) nacionalistává lett kommunisták töltötték be a keletkezett űrt. A nacionalizmus volt az egyetlen szervezett politikai „alternatíva”, és ez közvetlenül vitt bele minket a háborúba Horvátországban, Boszniában és Koszovóban.

Igen, az én nemzedékem túlságosan jól élt, és ezért láthatólag a demokrácia szabadságának vélte azt, hogy szabad volt időnként nyugaton bevásárolni. És egy majdhogynem középkori igazságszolgáltatásként a rákövetkező háborúkkal fizetünk meg érte – mert a mi gyerekeink vívták meg

ezeket a háborúkat, őket ölték és nyomorították meg ezekben a háborúkban.

Valahányszor eszembe jut az a nap a Standa áruházban, valahogy felelősnek érzem magam a történetekért.

Amit mindig szeretett volna megtudni Titóról...

Valahányszor megpróbálok elképzelni a földi paradicsomot, az egy kis magányos sziget piniákkal és sziklás parttal a türkizkék tenger közepén. Ez a paradicsom akkor mutatkozott meg először a szemem előtt, amikor egyszer Fazana sziklás partjairól Veliki Brijun felé hajóztam.

Josip Broz Tito is így érezhetett, amikor a távoli 1947-es esztendőben először kereste fel a Brijuni szigetcsoportot (amit közvetlenül ezután már Brioninak hívtak). Csakhogy az ő számára velem ellentétben a földi paradicsomban való élet álma hamar meg is valósult.

Nem sokkal ezután Jugoszlávia elnöke egy rezidenciával rendelkezett Vanga szigetén, és a harminc év alatt, amíg ezt a privilégiumot élvezhette, évente majdnem négy hónapot ott is töltött. De Vangán persze nem csupán üdült, szó sincs róla! Az ő nyaralásai magától értetődően munkanyaralások voltak, amelyek során tovább vezette az országot, a pártot valamint a hadsereget, és mellékesen számtalan államfőt, film- és egyéb sztárt fogadott a világ minden tájáról, akik mindenféle elvitték Brioni hírért. Erről tájékoztat többek között „Tito na Brijunima” (Tito a Brijuni-szigeteken) című fotókiállítás, amelyet már 1984-ben megnyitottak a kikötő közelében egy múzeumban. Az első emeleten Titónak a Brioni-szigetcsoporton tett látogatásai vannak dokumentálva, első, sorsszerű látogatásától az utolsóig 1979 májusában.

Szépiaszínű fotográfiák százain sorakoznak hivatalos valamint privát események az elnök életéből, a híres mandarinszüret például, társasági estélyek színészekkel, felüdülés esztergálás közben az esztergapadnál, a vadászpuskával és így tovább. Ezzel dokumentálják vagy jobban mondva magasztalják fel „népeink és nemzetünk legnagyobb fiának” – „naroda i narodnosti”, ahogy akkoriban mondták – életét és munkásságát.

Ez a huszonöt éves kiállítás csak egy apró mozaikkövecskéje annak a személyi kultusznak, amelyet a jugoszláv térség népei és nemzetiségei szisztematikusan felépítettek és ápoltak. Egy történelmileg jelentős személyiség ilyen glorifikálásának és mitologizálásának ellenpólusként jelent meg nemrégiben egy könyv, amelyik szerint ez a személyiség, bármilyen történelmi jelentőségű lehetett is, egyáltalán nem kikezdehetlen.

A Vechernnji List kiadónál megjelent kötetről van szó *Tito – fenomen stoljeca* (Tito, az évszázad jelensége), Pero Šimić, egy belgrádi újságíró tollából (Zvonimir Despot előszavával és Antun Vrdoljak bevezetőjével) – úgy olvastatja magát, mint egy krimi! Mert egy rendkívül érdekes, bonyolult történetet mesél el annak a mottónak megfelelően, hogy „Amit mindig szeretett volna megtudni Titóról, de sohasem merete megkérdezni”. Šimić könyve véget akart vetni a Tito életével kapcsolatos titkoknak és féligazságoknak, eközben egy sor különböző forrást használ fel és hosszasan idéz belőlük. Fotókat és fénymásolatokat ad közre olyan dokumentumokról, amelyek némelyike mindeddig nem került nyilvánosságra. A cél Tito mint személyiség és politikai stratégia szétszedése. Šimić szemében Tito attól a pillanattól kezdve, hogy politizálásra adta a fejét, nem volt más, mint ügyes manipulátor, hazudozó és hamisjátékos, becsvágyó férfi, akinek nem voltak skrupulusai, egy sor munkatársát és barátját is megölette, tömeges kivégzéseket rendelt el, mint Bleiburgban, és börtönzsigetet hozott létre Goli Otokon. Mivel ezek a vádak idézetekre támaszkodnak, alapjában véve csak szakemberek becsülhetik fel ennek a könyvnek az értékét. Hogy mennyire hitelt érdemlő, az azon múlik, hogy mennyire hitelt érdemlőek a forrásai, amivel kapcsolatban a történészek feltehetőleg hamarosan állást fognak foglalni. Amíg ez meg nem történik, az átlagos olvasó nem olvashatja Šimić könyvét másnak, mint éppenséggel egy detektívregénynek.

Brijunit egy barátommal látogattam meg, egy külföldi tudósítóval, akinek a mi országunkról kellett beszámolókat küldenie. A kiállítás megtekintése után azt kérdezte tőlem, miért nincs egy

megbízható életrajz Titóról, amire hagyatkozni lehetne. Bár Titóról több mint ezer könyvet írtak, ez mégis jó kérdés, amire sokféle válasz adható, de egyik sem igazán megnyugtató: kezdve azon, hogy nem volt rá elég idő – a volt Jugoszláviában végül is sokáig háború volt –, egészen addig, hogy ebben a térségben általában is nagyon bonyolult a múlthoz való viszony... De harminc évvel a halála után mégiscsak legfőbb ideje volna, hogy legyen róla egy komolyan vehető életrajz, mondta a magáét a barátom. Igen, és legfőbb ideje, hogy végre tények és adatok váltsák fel a mítoszokat és ideológiákat, gondoltam én. Több százszor hallottuk már, hogy a Balkánon „túl sok a történelemből”. Ez igaz, de csak a történelmi eseményeket illetően, nem, ha a történelemről mint tudományról van szó. Jó példa erre a kiállítás Veliki Brijunon és a könyv is.

Fazanában a kikötőben, amíg a kompra várunk a sziget felé, vonult el Stipe Mesić államelnök néhány testőrével a szárazföldön. A legcsekélyebb feltűnést sem keltette a kereken harminc turista és helybeli körében, és hamarosan el is tűnt a látóterünkből. A külföldi tudósító el volt ragadtatva a lazaságától. Kétség kívül változnak az idők, de az a tény, hogy a múlthoz való viszonyunk továbbra is a mítoszok és a krimik szintjén mozog, változatlan. A történelmi személyiségek megérdemlik, hogy komolyan foglalkozzunk velük, ezzel tartozunk nekik és saját magunknak is.

A Neretvánál a „mieink” nemcsak a szabadságért harcoltak

A HTV horvát televízió második programján fő műsoridőben adta nemrégiben Veljko Bulajić 1969-ben forgatott *Neretvai csatáját*. Érdekes,

szenzimentális időutazás lehetett volna a múltba, emlékezés a történelemóráinkra, amikre kívülről meg kellett tanulnunk Tito győzelmes offenzívájának egyes állomásait, az ilyen és hasonló háborús filmek iskolai vetítéseire, mint Kozara, Sutjeska és Desant na Drvar, ha nem volna itt a másik, időben közelebbi háború, ha Boris Dvornik és Bata Živojinović nem váltak volna időközben ellenségek, és a Neretva nem volna ma egy szomszédos ország folyója.

Hát igen, azok tényleg más idők voltak, amikor Bulajić olyan sztárokat, mint Orson Welles, Yul Brynner, Franco Nero, Sylva Koscina vagy mint Curd Jürgens, az örök német, tudott szerződtetni. Olyan idők voltak azok, amikor a világ egyszerűbb volt, talán mert fekete-fehér volt. Akkoriban – ahogy a filmekben, úgy az életben is – a németek és az olaszok voltak az ellenségek, a vezér ki-kezdhetetlen (Az áttörést ma éjjel végre kell hajtani!, adta ki a parancsot Tito, és átfagyott harcosok tömegei áldozták fel önként az életüket, biztosak voltak abban, hogy ennek a parancsnak van valami magasabb értelme, még ha számukra nem volt is átlátható), a nép egyszerű volt, a hősök pedig hősök, mert hogy hősök voltak-e vagy háborús bűnösök, ezt nem valamiféle hágai bíróság döntötte el, hanem egyedül maga a nép. A filmben átlátszó klisék vannak felsorakoztatva: a németek nyugodt, megfontolt stratégiák, az olaszok ijedős gyáva népség, a csetnikek szép lovasok és örök vesztesek, a partizánok pedig egyszerűek és megrendítőek – hősök.

Negyven év távlatából szemlélve Veljko Bulajić ideológiai töltetű szuperlátványossága olybá tűnik nekem, mint Jugoszlávia metaforája. A *neretvai csata*, akárcsak Jugoszlávia, a testvériség

DEJAN ŠTIFANIĆ ISZTRIAI FOTÓJA

és egység mítoszára épült. Szerbek, montenegróiak, szlovének, macedónok és horvátok harcolnak együtt egy „számszerű fölényben lévő ellenséggel” szemben, ahogy ezt annak idején tanultuk. De a Neretvánál a „mieink” nemcsak a szabadságot harcolnak, hanem az emberiség nevében is, mert a csata célja az volt, hogy kitörjenek az ellenséges gyűrűből és megmentenek négyezer sebesültet. És ami a legjobb az egészben: sikerült! Mission impossible – de nem Tito és egy fél évszázaddal később nem Bulajić számára.

A *neretvai csata* mint a valóság metaforája számára a kulcsot a tömegjelenetek adják.

Bulajić nagy tömegeket mozgató rendező – ahogy egyébként Tito is: a filmben és a valóságban is hatalmas embertömegek mozognak a színen, akik parancsra előretörnek vagy visszavonulnak. Az úgynevezett nép dacol a hóviharral, átkel a hegyeken, gyerekek, öregek, nők vonszolják magukat hosszú menetoszlopokban, átjutnak a befagyott folyón egy sebtében összeácsolt fahídon, miután Yul Brynner (az ellenség megrökönyödésére) lerombolta a vashidat. És ez a sok emberi szenvedés inspirálja mellékesen Vladimir Nazort heroikus propaganda-versei megírására. Itt aztán nincs hosszas tanakodás az egész értelméről, céljáról és módszereiről, ha mégis, egyetlen hivatkozással vetnek neki véget: ez a legfőbb vezérkar parancsa. Az ilyen pillanatokban dalra fakad a nép, mi más is tehetne. És ez így megy a következő háborúig.

A film gyengéje (amiképpen a valóságé is) az egyéni sorsoknál mutatkozik meg – nem mások, mint mellékes illusztrációi a fő tézisnek: az egyén fel kell hogy áldozza magát a közösség javáért, magasabb célokért. A fivér halála tragédia, de az élet megy tovább, folytatni kell a harcot. Csak az a vigasz marad, hogy a fivér egy nemes eszme megalosításáért esett el. A doktornő elveszíti a szemvilágát egy német tank elleni támadás során, az ápolónő elkapja a tifuszt, a harcosok meghalnak, miközben a bajtársukat próbálják megmenteni, egy szerelmi történet természetesen a főhős halálával végződik, ... ez mind semmiség a stratégiai célkitűzéshez képest. Tiszta sor, a *neretvai csata* mindenekelőtt hősi eposz a nemzeti felszabadító harcról, és ebben az értelemben egy propagandafilmmel. Ilyen perspektívában az egyénnek valószínűleg nem sok tere marad. De ez a film azt a nyomasztó benyomást hagyja az emberben, hogy az egyén nem fontos, hogy történelmi időkben (és Isten színe előtt később is!) a kis emberek a maguk reális problémáival nemcsak a történelmi események játékszerei, de a rendező ill. a vezérek kénye-kedvének is ki vannak szolgáltatva és áldozatul esnek.

Eltársak, micsoda gyönyörű hullá!”, mondja egy sebesült a film végén a halott ápolónővérrel. Úgy hangzik, mint egy sírfelirat Jugoszlávia tetején fölötte.

A kulturális jugónosztalgia legitimmé válása

Emlékeznek még Stevo Karapandzára, Jugoszlávia legközkedveltebb szakácsára? Már akkor megvolt a saját tévéműsora (és reklámozta a vegetát), amikor Jamie Oliver még pelenkás volt, Ana Ugar-kovićról nem is beszélve. Nemrégiben megjelent

egy szakácskönyve, *Moji najdrazi recepti* (Kedvenc receptjeim), úgy hirdették, hogy „A nagy szakácsmester visszatér”. Persze, hogy az idősebbek emlékeznek rá, míg a fiatalabbaknak fogalmuk sincs egykori népszerűségéről. Ahogy a vegetáról sincs, a csodafűszerről, amitől „minden étel ízletesebb” lesz.

Mindenki emlékszik Titóra, és az ő szakácskönyvét – jobban mondva étkezési tervét – is kiadták nemrégiben, az asszonyairól szóló könyv és egy új Tito-életrajz mellett. Az újságok beszámolókat hoznak egy színésről, aki Titónak öltözve elvegyül a nép közé, ami elég furcsa, ha belegondolunk, hogy Titót tegnap még folyton „nagy diktátorként” emlegették. És aztán megjelent egy interjú Veljko Bulajić-tyal, aki a korabeli hatalmasokhoz közelálló rendezőként eddig nem keltette fel a média érdeklődését. Antun Vrdoljak Titóról készült dokumentumfilm-sorozatának első részét egy millió ember látta, gyakorlatilag mindenki, leszámítva azokat, akik direkt nem akarták megnézni. És a horvát televízió megismétli a nyolcvanas évek elején forgatott tévéfilm sorozatot *Nepokoreni grad* (A legyőzhetetlen város) a zágrábiak harcáról a faszizmus ellen. Ez a retró-trend ősszel kezdődött partizánfilmek már említett sorozatával, amelyek 17 százalékkal emelték a nézettséget –, amiről a HTV egyébként nem is álmodhat.

A kiállításoknál is megfigyelhető az elmúlt időkkel való érintkezés. Megnyílt például egy tárlat a jugókerámia ipari formatervezéséről: hihetetlen, hogy még azokban a sötét időkben is volt formatervezés!, és egy kiállítás Aleksandar Srnc műveiből: hihetetlen, hogy már akkor is volt modern szobrászat! A korombeliek úgy érzik, mintha időgépben volnának. Vagy az állatkertben, mikor hogy.

Tényleg, van egy ilyen jelenség. Két évtizeddel a régi politikai rendszer bukása után láthatólag cool ezen a szinten foglalkozni a szocializmussal. De vajon valóban mentes-e ez a fogalom minden politikai színezettől? Mert Titót a legutóbbi időkig csak negatív politikai kontextusban emlegették. A Tudjman-érában újonnan meghirdetett szokás szerint a politikai múltat annak valamennyi kulturális vívmányával együtt a festésztől az irodalom és a dizájnig át egészen a filmig maximálisan elnyomták és a régi politikai rendszer visszasírásával azonosították. Ebben a légkörben elegendő volt akárcsak az ember saját személyes környezetében a régi szép időket felemlíteni, amikor jobban éltünk és a munkahelyek, a bérek, a nyugdíjak garantálva voltak, hogy valakit rögtön jugónosztalgizónak nyilvánítsanak. Tehát az állam ellenségének. Akkor már jobb volt hallgatni. Rossz közérzet, elfojtás és szorongás lett ennek a következménye.

Vajon időközben annyira normalizálódtunk volna, annyira emancipálódtunk volna minden ideológiától és az állítólag oly sötét múlttól, hogy a kulturális jugónosztalgia immár legitimmé vált, és a kifejezés megszabadult ideológiai színezettől? És honnan ez a hirtelen érdeklődés a múlt iránt, még ha csak ilyen kulturális köntösben is? Nem működik-e a kultúra megint, mint korábban is, politikapótlékként, és nem azért tolul-e előtérbe a múlt, mert tér nyílik neki?

A szocialista és a nacionalista politikusok a kultúrát amúgy is a politika szolgálatának tekintik.

Másfelől az elmúlt húsz évben bizonyosan nem keletkeztek kultúrjavak olyan mennyiségben, hogy a fordulat előtt alkotott nagy művekről, amelyek bemutatására eddig nem jött el az idő, le lehetne mondani. Vajon most eljött volna ennek az ideje?

Lehet természetesen a közelmúlt újra feltámadt kultúrájának és szimbolikájának jelenségében csupán ennek a múltnak az újracsócsálását látni. De az egykori propagandafilmmel, mint a *neretvai csata* szemmel láthatólag kasszasikert is hoznak. Nem tudom elképzelni, hogy a mai fiatalok történelmi kíváncsiságból néznék meg a régi kedvenceket, mert ennek a nemzedéknek nincs egyáltalán semmiféle köze a szocialista múlthoz, számukra az egy fekete lyuk. Akkor talán mégiscsak az idősebbeknek a szocialista színezetű nosztalgiaja gondoskodik a magas nézettségről. Magas munkanélküliségi ráta, sztrájkok, korrupció és mindenfajta jövőkép hiánya hinti el a szorongást attól, ami várható, és fordítja az embereket a múlt felé. Jobban mondva egy idealizált múlt felé.

A nosztalgiahullám, ami elárasztja az országot (és a médiát), politikailag nem érdektelen. Tito nem csak politikailag, hanem ténylegesen is halott. De mi a helyzet a nagyon is eleven Stevo Karapandzával, aki a szakácskönyvével szó szerint a sötét múltból bukkan fel, és akit „visszatérőként” hirdetnek? Kérdem én, hová volt az elmúlt húsz évben alámerülve? És miért? Attól tartok, hogy ezt a retró-trendet a szocialista múlt irányában még nem minősíthetjük tisztán kulturális vagy társadalmi jelenségnek. A háború és a nacionalizmus úzte el Stevo Karapandzát Horvátországból, mivel szerb. Szakácskönyvének újrakiadása mindenestre jó jel, de semmiképpen nem nélkülöz minden politikai szimbolikát. Legalább is addig nem, amíg meg nem magyarázzák, miért és hová tűnt el Stevo Karapandza, a szakács.

Még Tudjman neve is díszíthetne egy szép napon az érdemeire való tekintet nélkül egy ásványvíz márkát, egy sapkafajtát vagy valami más árucikket. Mert a politikai tárgyak, eszmék vagy akár kormányformák kommercializálódása minden politikai szimbólumot – tényleg mindet – egyetlen síkra redukál, és ezzel minden politikai ideológiát megszabadít a legfőbb ideológia, azaz a konzumerizmus nevében. Tény, hogy a mai gyerekek számára az én nemzedékemmel ellentétben a Kras név már csak egy csokoládéfajtára utal, nem egy nemzeti hősré. Attól tartok, hogy már nem kell sokáig várunk, míg a partizánsapka Horvátországban már csak egy divatos accessoir lesz, Tito pedig egy slivovica-márka, épp úgy, ahogy Napoleon egy jó konyakfajtát jelöl. Mielőtt idáig eljutunk, jó volna, ha ez a nemzedék, amelynek csodálkozó és közömbös szemé láttára felbukkan ez a múlt, amelyről fogalma sincsen, tudományos és nem ideologikus ismereteket szerezhetne erről a „fekete lyukról” a történelmünkben.

Wespennest 159
KARÁDI ÉVA FORDÍTÁSA